

Stvoření světa a člověka

Ladislav Hejdánek

◆ přednáška, česky, vznik: 17. 3. 1962 ◆ poznámka: Návrh textu výkladu pro Nedělní školu na Gn 1,1–31; 2,1–3

◆ lecture, Czech, origin: 17. 3. 1962

Stvoření světa a člověka [1962]

(Návrh textu výkladu pro Nedělní školu na Gn 1, 1-31; 2, 1-3.)

Milé děti,

je to jistě velmi důležitá věc vědět, jak vznikl svět a odkud se v něm vzal člověk, když tohle všechno najdeme hned na samém začátku první biblické knihy. Tenkrát, když byl náš oddíl v různých obměnách vyprávěn a později sepsán, a i potom, když dostal tu podobu, která je základem našeho kralického překladu, znali toho lidé ovšem mnohem méně než dnes o tom, jak to opravdu s vývojem světa a života vypadalo. Dnes spolupracuje celá řada odborných věd na obrazu dějin světa a vzájemně si pomáhají odhalit co nejvíc ze všeho toho, co se už tak dávno stalo a co stále tak mimořádně poutá náš zájem i pozornost. Avšak ani dnes nevíme ještě zdaleka všechno, jak uvidíte. V budoucnosti budou jistě odhaleny nové vědecké poznatky, v jejichž světle se také naše dnešní představy budou zdát tak zastaralé, jako se nám dnes zdají představy těch, kdo psali náš oddíl. Proč myslíte, že je tak neobyčejně důležité znát, jak to doopravdy bylo? Nu, to je tak. My víme, že svět i člověk byl stvořen Pánem Bohem, a víme, že Pán Bůh má se světem i s člověkem své veliké plány. Část těch plánů už se uskutečnila: stalo se to právě ve vývoji světa a života. Proto nám může pravdivé poznání toho, jak tento vývoj opravdu probíhal, pomoci porozumět tomu, co Pán Bůh se světem i s člověkem zamýšlí, do jakého světa dnes nás lidi staví a co od nás očekává, jaké nám určuje poslání a co chce, abychom dělali. Není to ovšem jediný způsob, jak můžeme poznávat Boží vůli, ale přece jenom je to způsob velmi významný. Proto také se výklad o vzniku a vývoji světa ocitl hned na začátku bible. Co to však znamená? Jistě nemá smysl, abychom stále opakovali to, co čteme v našem oddílu. Překonané názory a představy nahradíme novějšími, lepšími. Jak tedy vypadají naše dnešní představy?

My dnes stále ještě určitě nevíme, jak je celý svět veliký. Víme ovšem o nesmírně vzdálených soustavách hvězd, které jsou od nás tak vzdáleny, že jejich světlo k nám letí tisíce let (a světlo letí hodně rychle, to přece víte), ale nevíme, co je za nimi. Ale pokud mluvíme o té části vesmíru, kterou alespoň trochu známe, pak všechno nasvědčuje tomu, že vznikla někdy před 5 až 7 miliardami let. To je jistě velmi dávno, ale i kdyby to bylo 10 miliard let (a víc to určitě není), přece jenom byla jednou doba, kdy celý náš známý svět byl v začátcích, kdy vznikal, kdy začínal existovat. Můžeme tedy právem mluvit o tom, co bylo na počátku. Nevíme to ovšem dost přesně, ale je velmi pravděpodobné, že na počátku byl takový obrovský mrak drobných částíček, tak zvaného hvězdného prachu. Možná, že byly mraky dva, že se potkaly, srazily, až vznikl veliký vír, v němž se částičky začaly točit kolem sebe, stále blíže k sobě, až uprostřed víru se jich obrovské množství shluklo tak těsně a takovou silou, že se až dočista rozžhavily, spekly se v obrovský hustý mrak, který byl tak veliký, že k sobě stále přitahoval ty částičky, které nejdříve zůstaly na okraji onoho víru. A tak ten mrak stále rostl, vzájemnou přitažlivostí částíček stále houstl, tím se víc a víc rozežhavoval, až

nakonec nastal nesmírný výbuch, při němž byly do okolního vesmíru na všechny strany vrhány obrovské masy žhavé hmoty, které se ještě dále trhaly a po jisté době se jako velké kapky utvářely do podoby koulí, stále ještě velmi žhavých a prudce se otáčejících. (Znovu musíme upozornit, že jsou i jiné obrazy vzniku té tváře nám známého vesmíru, která je dnes pozorovatelná.)

Jednou z takových koulí žhavého plynu byla i hvězda naší planetární soustavy, Slunce. Ať už planety vznikly z hmoty, vytržené z hmoty sluneční, anebo z hmoty, kterou si Slunce přitáhlo z okolních menších a rychleji chladnoucích kapek, vzniklých výbuchem, anebo jakkoli jinak (třebas ze studené hmoty jen částečně zahuštěného prachu, který nebyl původně přitažen vírem k jeho středu), jisté je, že další události na planetách, zvláště na bližších planetách, byly pod velkým vlivem ústředního tělesa soustavy, Slunce. Je možné, že takových planetárních soustav kolem ústředních hvězd je mnoho, ale je také možné, že jsou výjimkou. Pravda je, že dosud víme jistě pouze o jediné takové soustavě, a to je právě naše sluneční soustava.

Když Země vznikla (resp. když se stala oběžnicí Slunce), byla teplota jejího povrchu stále ještě velice vysoká. Časem však přece jenom pomalu chladla. Při tomto chladnutí vznikalo stále větší množství chemických sloučenin. Zatímco u velmi žhavých hvězd vůbec nemůžeme mluvit o nějakých sloučeninách, u některých „chladnějších“ hvězd (pod 12000°C) se objevuje již první sloučenina a na našem Slunci (6000°C) je sloučenin již několik. Tím spíše přibývalo stále nových sloučenin na chladnoucí Zemi.

Mimořádnou důležitost pro vývoj života mají sloučeniny uhlíku, které vznikaly hned od počátku a které ve styku s vodními parami daly vzniknout ještě vyšším sloučeninám (uhlovodíkům). Po dalším ochladnutí Země se část vodních par postupně srážela a dala vznik prvním oceánům, jejichž teplota se s počátku blížila bodu varu. Původně dosti jednoduché sloučeniny vstupovaly do nových a nových reakcí a jejich částice (molekuly) nabývaly na velikosti a složitosti. V některých případech už tyto částice přestávají být v moři rozpuštěny a srážejí se do větších hustých kapiček, které se později začínají někdy vnitřně pořádat, jsou schopny pohlcovat některé jiné látky plovoucí v moři a tak růst. Některé se sice brzo rozložily, ale jiné se jenom rozdělily na menší kapičky, které byly také schopny růst. Některé druhy takových kapiček byly tak úspěšné, že se dovedly nejen trvale udržet, ale dokonce se nesmírně namnožit. To bylo předpokladem vzniku života ještě více schopných kapiček, které již začaly připomínat nejjednodušší živé organismy. Některé z nich získaly schopnost pohlcovat sluneční záření a upotřebit jeho energii k vytváření nových organických látek, když už oněch původních příliš ubývalo. Tak vznikly nejjednodušší vodní rostliny, které zase poskytovaly potravu jiným živým bytostem, které se nenaučily přímo využívat energie slunečního záření – to byli první zástupci říše živočišné. Postupně se živé organismy stávaly stále složitějšími, vyvinula se buňka, pak vícebuněčné organismy, které původně žily v mořích, ale z nichž některé se začaly přizpůsobovat životu na souši a časem v mohutném počtu osídlily pevnou zemi.

Ponecháme-li stranou rostliny, pak vývoj v říši živočišné se ubíral dvěma hlavními směry. Jeden vývojový směr dosáhl svého vrcholu v hmyzu (postranní větve této linie jsou např. červi, měkkýši, mnohoštětinatí červi, koryši, pavouci a j.), druhý vývojový směr dosáhl přes obratlovce svého vrcholu v člověku (s postranními větvemi ostnokožců, pláštěnců, ryb, obojživelníků, plazů a ještěřů, ptáků aj.). Celý tento vývoj trval nesmírně dlouho, měříme-li jej našimi roky. Řekli jsme již, že ta obrovská část vesmíru, kterou alespoň poněkud známe (při nejmenším celá soustava mléčné dráhy) vznikla asi před 5 až 7 miliardami let. Naše Země se v sluneční soustavě (spolu s ostatními planetami nebo alespoň jejich naprostou většinou) objevila asi před 3 miliardami let. Počátky života spadají asi do doby před 1 1/2 miliardou let, a např. délka dýchání na Zemi, jehož produktem je všechen kyslík v naší atmosféře, se odhaduje na 800 milionů let. Savci se objevili asi před 250 miliony let, člověk žije na zemi méně než jeden milion let.

Takový je tedy náš dnešní názor na vznik světa, života a člověka. Vidíme tedy, že názor biblického spisovatele zprávy o stvoření světa a člověka musíme v celé řadě bodů opravit nebo docela opustit a nahradit novými poznatky. Tak na příklad nikdy nebyla (kromě v noci) na Zemi „tma nad propastí“, protože Slunce tu bylo dříve než Země. Také nemohly být hvězdy stvořeny později než Země. A nemohlo být světlo dříve než hvězdy a než Slunce; a také střídání dne a noci nemohlo předcházet onomu stvoření Slunce. Tolik z astronomie. Pokud jde o vývoj života na Zemi, nemohlo být ptactvo stvořeno dříve než „zeměplazové“, neboť ptáci se vyvinuli z určitého druhu ještěřů; z jiného druhu ještěřů se vyvinuli také savci, a tak ani velryba nemohla být stvořena dříve než tito „zeměplazové“ (neboť velryba je savec). A ovšem zcela nemyslitelné je stvoření rostlin před stvořením Slunce, protože všichni víme, že naprostá většina rostlin bez slunečního svitu zahyne (a zbývající tzv. saprofytické rostliny by zahynuly bez rostlin zelených, které světlo potřebují). Nu, a že to všechno nebylo stvořeno za šest obyčejných (našich) dní, to už také víme.

Nesmíme si však myslet, že už tenkrát, když se mezi Izraelci zpráva o stvoření vypravovala, nebo když byla po prvé zapsána a když byla čítána na shromážděních, byla nějak zastaralá, nevěcná, lehkověrná a neužitečná. Právě naopak. V této zprávě je mnoho neobyčejně významných bodů, které jsou dodnes správné a které nejen že nebyly vědou vyvráceny, nýbrž které mohou v lecčems opravit i dnešní nebo alespoň poměrně nedávné vědecké názory a představy. Ba můžeme dokonce právem říci, že ve své době byl onen výklad o stvoření světa a člověka vědecktější než mnohé jiné výklady na příklad řeckých myslitelů, kteří se považují všeobecně za zakladatele vědy. Jestliže třeba Herakleitos říká, že to, co považujeme za nejkrásnější svět, je (s jiné strany) hromada věcí náhodně rozházených (můžeme-li to považovat za správný výklad), nebo jestliže Empedokles mluví o tom, jak mnoho hlav bez krku vyrostlo ze země, jak se po světě toulaly nahé paže, jak oči bloudily bez čel, jak se potom nahodile spojovaly, takže

vznikaly také krávy s lidskou hlavou nebo zase lidé s hlavou krávy, nebo lidé s dvojitou tváří a dvojitou hrudí atd., že však některé takové bytosti vůbec nemohly žít, ale když byly schopny se udržet, tak se z nich stali živočichové – jestliže tedy najdeme podobné názory u myslitelů, kteří zakládali slavnou řeckou vědeckou tradici, pak nemůže být pochyb o vysoké na tehdejší dobu odborné úrovni biblického výkladu.

Vědeckost výkladu začíná tam, kde je zkoumána povaha věcí a kde věci se stávají pouhými věcmi a tak předmětem výkladů, a přestávají být božstvy a tak předmětem kultů. Biblický výklad měl vynikající vliv na rozmetání pověrečných představ a mythů o božském charakteru Slunce a Měsíce, o božských zvířatech nebo stromech a podobně. Čeho dosáhli řeční myslitelé tím, že nejrozumnější bohy začali považovat za věci mezi ostatními a že je ve svých výkladech nejprve zařadili doprostřed světa a tak zbavili jejich božskosti, takže časem vůbec přestali mluvit o bozích a našli si nové názvy a nové pojmy (čtyři živly, láska a svár u Empedokla, atomy, prázdno a příčinná souvislost u Demokrita, hmota a tvar u Aristotela atd.), toho dosáhli izraelští myslitelé (proroci) představou jediného pravého Boha-stvořitele všech věcí. Zdá se však, že řecká tradice byla v dalším vývoji poznamenána stálými sklony k mythům a kultům, zatím co židovské a později křesťanské řešení se ukázalo být daleko radikálnějším a spolehlivějším. Teprve křesťanský vliv na řeckou vědeckou tradici umožnil vzniknout té západoevropské vědecké tradici, v jejímž myšlenkovém světě se pohybuje i dnešní věda a s ní všechno vzdělané lidstvo.

Když moderní věda dospěla k poznání nesmírnosti našeho světa v prostoru i v čase a když začala opravovat staré představy, které viděly v Zemi střed vesmíru a v člověku významnou bytost, pro niž byl celý svět, Země, Slunce, Měsíc i všechny hvězdy stvořeny (hvězdy pro okrasu), začala současně ukazovat, jak se člověk jen docela málo liší od opic, z nichž se vyvinul, jak Země je jenom nepatrným práškem ve vesmíru, jak naše Slunce je jenom jednou (a to nepříliš velkou) z mnoha miliard hvězd známé části universa a jak život vůbec a lidský život zvláště ve světovém měřítku je čímisi naprosto bezvýznamným a docela zanedbatelným. A to je právě jedna z nejkrásnějších ukázek toho, jak tzv. přesnými, exaktními vědeckými metodami dospělo novodobé poznání k závažným, podstatným chybám a omylům. V tomto ohledu má prastaré biblické vyprávění proti moderní vědě pravdu: člověk není bezvýznamným tvorem v mrtvém vesmíru, ale má docela zvláštní poslání, které se zřetelně ukazuje i v tom, jak rozšiřuje stále více svou vládu nad věcmi kolem sebe.

Máme snad nechat moderní vědu vědou a vrátit se zase k starým představám, jak je najdeme v bibli? Jistě nikoliv; věda vládne světem, na ní je naše existence, existence celého lidstva založena tak, že se už bez ní nemůžeme obejít – vědu nemůžeme škrtnout. Ale vědu také nemůžeme nechat jejímu osudu, ať si dělá, co umí. Věda se dopouští také chyb a omylů; většinu jich napraví brzy sama, ale jsou chyby, které samotná dnešní věda napravit nemůže a neumí. Bylo by to dosti složité, kdybychom

měli na příkladech ukazovat podrobně, proč tomu tak je a jaká je cesta k nápravě. Zůstaňme pouze u naší otázky. Jestliže výsledky vědeckého zkoumání berou člověku naději v budoucnost, pak je to vědecký omyl. Ano vědecký, nikoli jenom filosofický nebo theologický. A tento omyl musí být opraven. Ale musí být opraven zase vědecky, nestačí říkat nějaké nadějně povídání bez souvislosti s vědeckým zkoumáním a proto vědecky neudržitelné. Prostě a dobře: jedinou nápravou je dělat lepší, správnější vědu. A tato správnost se musí prosadit vědeckými prostředky, ne nějakými mimovědeckými dodatky. Máme-li tedy správně vyložit to, co nám chce zvěstovat zpráva o stvoření, musíme to vyložit v souhlasu s vědeckými poznatky, a to znamená, že tyto vědecké poznatky musí být nerozlučnou součástí a nezbytným prostředkem našeho výkladu. Text biblické zprávy je ovšem možno vykládat také filologicky a historicky, např. v souvislosti s jinými, mimobiblickými zprávami o stvoření, apod. Tu však zůstaneme u okrajových záležitostí a podstata se nám ztratí. Podstatu nemůžeme dnes zachytit jinak než prostřednictvím současných vědeckých poznatků. Pokusme se to nakonec alespoň zhruba nastínit.

a) *Stvoření*. Nic na světě není věčné, ale všechno se mění: všechno má svůj počátek, průběh a konec. Byly doby (před více než jedním milionem let), kdy na Zemi nebyl ani jeden člověk. Byly doby, kdy nebylo savců (před 250 miliony let). Před půl druhou miliardou let nebylo na Zemi života. Před třemi miliardami let neexistovala Země. Před 7 miliardami let neexistovala hvězdná soustava, které říkáme mléčná dráha, resp. galaxie. Nevíme, co bylo předtím. Nevíme o ničem, co by bylo věčné, trvalé, neměnné v našem Vesmíru. Nadto máme mnoho důvodů, proč se domnívat, že ve skutečnosti nic takového neexistuje. Ani atomy nejsou věčné, neboť se buď samy rozpadají, anebo je možno je rozbít. Atomy vznikají z nižších složek při vychládání hvězdných hmot o nepředstavitelných teplotách. Avšak ani tyto nižší složky nejsou stálé a neměnné. Nejen že se spolu slučují ve vyšší útvary, ale vznikají po dvojících z některých druhů záření v určitých podmínkách, a naopak zase za jiných okolností zanikají (rovněž po dvojících), aby dal vzniknout tzv. tvrdému záření (říkáme tomu anihilace hmoty). Ale ani samotná energie není neměnná, ale jeden její druh se proměňuje v jiný, energie může být vázaná na hmotu (tepelná, elektrická, magnetická, kinetická, statická, gravitační atd.), ale může existovat také nezávisle na hmotě (jako záření), při čemž ve své vázanosti na hmotu podléhá proměnám spolu s ní a v podobě záření se pohybuje nesmírnými rychlostmi prostorem. Této okolnosti, že nic není věčné, ale že se všechno mění, že se jedna věc proměňuje v jinou, při čemž první zaniká a druhá vzniká, říkáme stvořenost. Máme však přitom na mysli ještě další věc.

b) *Nové*. Při rozmanitých proměnách se nejčastěji objevují věci, které tu už byly, které se objevovaly už dříve. Tak např. když voda ztuhne v led nebo se promění v páru, nastala sice změna, ale je to změna, kterou už všichni známe a kterou můžeme uměle zopakovat, když vodu ochladíme nebo zahřejeme. Někdy však dojde k takovým

událostem, v nichž se objeví něco docela nového, co tu ještě nikdy nebylo. Tak na příklad dočista nový byl vznik života na Zemi, vznik a mohutný rozvoj rostlinstva, které dovedlo většinu atmosférického kyslíčnicku uhlíčitého proměnit v uhlík, použitý k stavbě vlastního těla, a ve vydechovaný kyslík, takže se po milionech let úplně změnilo složení zemské atmosféry a vznikl náš dnešní vzduch, vznik rozmanitých rostlinných i živočišných druhů, vznik člověka a lidské společnosti, vznik mythů a náboženství, vynález písma (a předtím řeči), stejně jedinečný je vznik uměleckých, ať výtvarných, hudebních nebo literárních výtvorů, technické vynálezy atd. atd. Vidíme současně, že na nejnižších úrovních je vskutku nové jen vzácnou výjimkou (anebo je jinak nenápadné až neznatelné), zatím co na vyšších úrovních je stále častější, až konečně na lidské úrovni je pravidlem. Mluvíme-li o stvoření, máme na mysli především vznik tohoto nového, stále nových a nových skutečností na tomto světě.

c) *Bůh*. Hlavní otázkou při vzniku nového je, odkud se to nové bere. Biblické a křesťanské vyjádření, že nové (a vůbec všechno, neboť všechno bylo jednou nové) je stvořením Božím, je zatím nenahraditelné žádnou vědeckou formulací, protože moderní věda byla dosud ke skutečnosti nového slepá nebo alespoň velmi nepozorná a tak pro ni nemá ani svého vyjádření, ani svého objasnění. Teprve v poslední době se objevují pokusy o vědecké resp. filosofické postižení té skutečnosti, že vznik nového nelze vysvětlit z toho, co tu už předtím bylo. Stále však nemá věda vhodný pojmový aparát a nedovede se skutečnosti nového vědecky přiblížit. Jediné, co dovede zatím říci, že s hlediska podmínek a okolností, tedy s hlediska „starého“ je nové čímsi náhodným (kontingentním). To však naprosto neodpovídá našemu rozpoznání, že mezi postupným vznikem nových skutečností je určitá postižitelná souvislost, která tyto skutečnosti řadí nepřevratitelným způsobem za sebou, takže jedny jsou nutnou podmínkou druhých. Toto seřazení je provedeno v čase a nese název „vývoj“. Vývoj je postupem od jednoduššího k složitějšímu, od nižšího k vyššímu, od výjimečného k hojnému a pravidelnému, od málo aktivního k vysoce aktivnímu, od více pravděpodobného k méně pravděpodobnému. Věda se nemůže vzdát plánu, najít a postihnout hybnou sílu a zdroj všeho vývoje. Ale protože nic v daném světě věcí a předmětů nemůže být nalezeno, co by tuto funkci mohlo plnit, musí věda zušlechtit své metody, najít nové pojmy, nové myšlenkové struktury a vypracovat metody, které by jí dovolily najít vědecké řešení.

d) *Minulost a budoucnost*. Porozumíme-li dobře dosavadnímu vývoji (předpokladem je ovšem co nejlepší jeho znalost), porozumíme i jeho tendenci a směru a dovedeme odhadnout jeho budoucí cestu. Také dosavadní historie lidstva nás může poučit o nejvýznamnějších úkolech, které před námi stojí, daleko lépe než pouhé studium současnosti. Proto je výklad o vzniku (stvoření) světa, života a člověka tak významný, a proto i v bibli stojí hned na začátku. Minulost a budoucnost ukazují pravé rozměry každé skutečnosti, a minulost a budoucnost života a lidstva ukazují jejich pravou

velikost, pravou skutečnost. Moderní paleontologie (paleobiologie a zvláště paleoanthropologie) nám ukazují, že člověk je špičkou vývoje života na Zemi, že však není jen zavrcholením biologického vývoje, ale že se s ním objevuje na Zemi cosi zcela nového, totiž lidský duševní život, myšlení, věda, filosofie, „vědomí, že vím“ (reflexe), schopnost analýsy a logického uvažování. Historicky vzato jsou tyto nové skutečnosti, vlastní lidské úrovni, velmi mladé a proto před sebou mají ještě dlouhou budoucnost, právě tak jako lidský rod. Jaké jsou tedy perspektivy lidské aktivity, lidské práce? Co mají lidé budovat, na co se zaměřit, jakému budoucímu „novému“ mají připravovat cestu? Več mají složit svou naději (neboť bez naděje není života a není cesty vpřed), več mají doufat? Na co mají spoléhat a oč se opírat? Biblická a křesťanská odpověď zněla: na Boha, jedině a pouze na Boha. Jaká bude vědecká odpověď? Či lépe: jaká bude vědecká formulace, verze, vědecké vyjádření této odpovědi?

e) *Cíl.* Smysl vývoje ovšem není v tom, že se žene stále dál, vždy za novým a novým, neznámo kam. Jestliže podrobným vědeckým poznáváním získáváme takový obraz vývoje, který nám dovoluje odhadovat příští perspektivy jeho dalších cest, pak se můžeme pokusit prodloužit řadu hlavních vývojových linií a zkoumat, zda se někde setkávají a kde se setkávají. Zatím se touto otázkou vědecky zabývalo tak málo lidí, že nelze dohlédnout, jak bude vypadat její vyřešení. Nicméně se zdá, že zprvu větvnatý a do široka se členící vývoj života, který se rozbíhal do mnoha stran v proudy, které se navzájem jen vzdalovaly, jeví v posledních milionech let opačnou, totiž sbíhavou tendenci, která se zvláště mohutně ukazuje u lidského rodu. Vzniká otázka, nakolik toto sjednocování jednotlivých vývojových linií lidského rodu bude mít druhotně vliv na další sjednocování v širším měřítku, jestliže se do rukou člověka dostávají stále mocnější prostředky vlády nad přírodou. Necháme-li však stranou biologickou rovinu, pak nemůže být o sjednocování na vyšší úrovni nejmenší pochyby. Historie je přesvědčivým dokladem, jak jakákoli izolace sociální i kulturní je už dnes a tím spíše v budoucnosti ilusí. Lidstvo spěje k chvíli, kdy bude tvořit nejen sociální, ale také duševní, kulturní, ideovou, duchovní jednotu. Kam napře své síly po svém sjednocení? Ohromný potenciál, který se dosud vyčerpával v třenicích a protikladnosti, bude možno zaměřit hlavním směrem. Co má být cílem takového soustředěného úsilí? Jaký úkol bude pak před lidstvo postaven?

Skončeme, přátelé (a děti, pokud jste ještě neodpadly). Biblický text použil ve své době nejlepších výsledků lidského uvažování o vzniku a vývoji světa, života a člověka, a viděl lidskou situaci nadějně. Všechno bylo velmi dobré tak, jak to bylo stvořeno božským Stvořitelem. Ani po pádu nebyla naděje zcela ztracena, ba příchodem Ježíše Krista byla upevněna a radikalizována. Chceme-li dnes usilovat o civilní interpretaci, musíme do svého usilování plně zapřáhnout celou moderní vědu; a nebude-li něčím vyhovovat, musíme pomáhat na jejím přebudování a posílení. Zvláště však partie o stvoření jsou vysloveně vědeckou záležitostí: moderní výklad může a musí podat spojené úsilí

filosofů, biologů, astrofysiků a kosmologů, geologů, paleontologů, biochemiků, psychologů a sociologů, historiků, etiků, theologů (pokud ještě budou pod tímto již nevyhovujícím jménem existovat) atd. – A docela nakonec prosím, abyste to pro děti z gruntu předělali.

LvH

17. 3. 1962